

Legenda Veres Péterről

CSERES TIBOR, DOMOKOS MÁTYÁS, FEKETE GYULA, FODOR ANDRÁS
ÉS TORNAI JÓZSEF VISSZAEMLEKEZÉSEI

„Én az olyan írók közé tartozom, akik nem véletlenül lettek íróvá, mert már a negyedik elemiben, az utolsó iskolámban, amikor a tanítónk azt kérdezte, ki, mi szeretne lenni, azt feleltem, költő. Hogy mégsem az lettem, hanem csak író? Ehhez hadd jegyezzen meg, hogy abban az időben a nép az író fogalmat még annyira se ismerte, mint ma, de a költőről már tudta, vagy legalábbis sejtette, hogy kicsoda, micsoda.”

(Veres Péter)

Fodor András: – Sajátosképpen én Veres Pétert Kaposváron ismertem meg, még hozzá előbb, mint személyében láttam. Tehát hogyan lehet ez? Úgy, hogy láttam egy fényképet a Teleki utcán kitéve. Nem lehettem több 13 évesnél, és egy nagyon szép fotó volt az ott egy vonzó parasztemberről, amely előtt többször elmenvén, törtem a fejem, hogy ugyan ki lehet. Ritkán fordul elő ilyen, gondolom, hogy a rejtélyhez megjön a személy, még hozzá ugyanott. Pár száz méterrel odébb, az állomáson, 1946. május 26-án láttam először testi valójában Veres Pétert, persze hozzá kell mondanom, hogy előtte, 1944–46 között a műveit megismertem, és lelkes híve lettem. Olyan könyvének is, mint a *Falusi krónika*. Híre jött, hogy az akkori frakcióharc jegyében a baloldali blokk három pártja, a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt ilyen elnevezéssel szövetségre lép, és alakuló demonstrációját éppen Kaposváron tartja. Állunk az állomáson, valahogy besomfordáltunk a sárga keramitkockás peronra, bejön a vonat némi késéssel. Első pillanatra Rákosi kopasz fejét pillantja meg mindenki, osztálytársaim, akiket odavittem, ott a Matyi! ott a Matyi, mutogatnak, de ezt a kissé gunyoros, fura jelenetet azonnal lezárja egy következő pillantás, hogy a másik kocsiban egy lehúzott ablak mögött ott áll Veres Péter, kicsit hátrafeszített tartással, a fejét is inkább hátra tartva, miközben a kalapja karimája a szemére, a szemöldökére árnyéket vet, és ez a tartás, és az a derű és magabiztosság, ahogyan ő ott nézett, az az egyenes habitus, az alig őszülő fiatalosság, (csak éppen a bajsza végén kezdett még akkor őszülni) ez a legényes, dacos, mosolygó állás, roppantul megfogott engem. Természetesen elmentem a Parasztpárt udvarára, ahol Péter gyors tájékoztatást adott híveinek. Ott voltak persze az alvezérek is, Erdei az egyik oldalon, a másik oldalon pedig még vele volt Kovács Imre, ám érződött rajta, hogy ő már nem megy együtt a pártjával. Veres Péter eléggé magabiztosan utasította vissza a vádakat, hogy a Nemzeti Parasztpárt „fia, vagy lánya, vagy mit tudom én mije” a kommunistáknak. Aztán beszélt olyan éles problémákról, mint a nacionalizmus vádjá, hogy miért nemzeti a parasztpárt? Igen, emiatt is támadják őket, de a nemzeti jel-

Albert Zsuzsa rádióbeszélgetésének közlésével (elhangzott a Kossuth Rádióban 1993. június 22-én) a 100 éve született Veres Péterre emlékezünk.

zőnek igenis van funkciója, és értelme. Mert internacionalizmus ide, internacionalizmus oda, szükségünk van a nemzeti érzésre. Kicsi nép vagyunk, és körülöttünk minden oldalról hatalmas faji öntudattal rendelkező népek vannak. Úgy adódott, hogy az éjszakát ő egy osztálytársamék házában töltötte, mert az osztálytársam apja, Egyed Kovácmester volt a kaposvári Parasztpárt elnöke. Osztálytársam elhatározta, hogy belop engem vendégük elé, csak keljek fel nagyon korán. Ez megtörtént, bementem a fapalánkos udvarra, és mit látok? Veres Péter egy körtefa alatt ül. Bemutatnak neki elég ügyetlenül, hogy hát itt van egy kis rajongó. Ettől valahogy annyira elszégyelltem magam, hogy még annál is kevesebbet kívántam tőle, mint eredetileg elképzeltem (17 éves voltam). Írást egyáltalán nem vittem magammal, ezért meg is lepett, amikor azzal fordult felém, hogy: Kedves fiam, hoztál valamit? Mondtam, nem, csak meg akartam őt ismerni, és egy-két kérdést feltenni. Például, hogy miután amit a népi írók kívántak, követeltek, az lényegében teljesült, milyen szerepük lehet a továbbiakban? Azt felelte, hogy igaz, hogy részben teljesült, amit kívántak, de lehetnek továbbra is olyan írók, akiknek van erről a témáról mondanivalójuk: akik a népről, örömről, fájdalomairól való élményeket megfogalmazzák. Szóba hozta az akkoriban erősen támadott Kodolányit, Németh Lászlót, Sinkát, Erdélyit, Féját, és azt mondta, mi Parasztpárt, igyekszünk védeni őket. Sinkát például meg tudjuk őrizni a rendőri támadásoktól. Aztán a másik kérdés az epigon parasztköltőkre terelte a szót, mert Somogyban voltak igazi parasztköltők, akik *Fekete barázdák alól* címmel egy antológiában jelentkeztek is. Erre ő elég kategorikusan azt mondta, hogy két bajuk van, az egyik a limonádé hazafiság, a másik, hogy nem elég műveltek. És egyszer csak jelzik, hogy itt van az autó. Erre ő azonnal összekapta magát, a kicsit poros, fekete ruhában, csizmában, nyakkendőtlén ingben, amiben járni szokott, de mégis egyszerre valahogy ünneplésebbé vált, mint aki tudatában van, hogy most fontos feladatra indul. És ahogy kihúzta a vállát, zsebredugta az ökleit, megint megállapítottam, hogy jó tartású, szép ember. Kezel mindenkivel, de nem mond semmi fölöslegeset, mintha sietne kissé, hogy gyerünk, gyerünk, vár a politika. „Csak ez a sürgetés ne csalja lépre ezt a becsületes embert, akkor van miért sietnie.” Ezt én aznap írtam le, és azért idézem most, mert hosszú idő után, évtizedek után tudtam erről újra beszélni vele. Tüskés Tibor még a hatvanas évek végén, 1967-ben talán, vitába keveredett vele a közép-dunántúli ember mentalitásáról, és végül oda lyukadtak ki, hogy jó, menjünk el a színhelyre, nézzünk körül, és hogy legyen ott, abban az autóban, amelyekkel ezt a körutat megtesszük, a Fodor András is. Ebben mindkét fél meg egyezett, így kerültem én egy teljes napig az ő társaságába, ami roppant érdekes nap volt. Erről, hogy röviden mondhassam el, egy nem sokkal későbbi versben szólnék inkább, mert a lényeg ebben benne van.

Veres Péterrel a Balatonnál

Kezdődik Kilitinél

*(katonaként innét szökött,
míg én a Számadást
olvastam Lengyelótiban.)*

A feltolt kalap karimája
alól a vadvíz-tükrű mosoly,
a vékony-csillanású szem
sarlója fürgén működik.

Beléakad az omlófalú házba,
kopár udvarú iskolába,
a parlagon maradt mezőbe,
az elbitangolt rétbe, hol csak
savanyú fű terem.

Aztán a fák!

Csinján kell bánni a fákkal.

Pontosan tudni, úgy ahogy ő a
mátai állomáson
milyen gödörbe, hogy ültette el
a kanadai nyárfát
1932. május 12-edikén.

És tudni kell,

a gyökerek körül
milyen kultúrát mível a bogár, -
miért szép
minden esztétika nélkül
egy kukoricatábla.

Meg a kert, meg az erdő,
a sziklán sarjadzó barackos,
a csatornás berek.

Nem úgy a védett grófi allé
ostoba vadgesztenyefái!
Mennyivel dúsabb, hasznosabb
a mézhozó hárs...

Aztán,

ahogy sodor az út,
ahogy kanyarodunk a part
északi kagylója felé,
77 kilométer után

első mondat a tóról:

„- Aj, szegény Balaton,
hogy töri-zúzza a szél!”

Amikor Tüskéstől már elbúcsúztunk, mert őneki más irányba, Pécsre kellett mennie, Balatonfüreden, illetve Akarattyán, ahol még időztünk, megmutatta a kertjét, figyelmeztetett arra, hogy milyen elhanyagolt a környezet. Mielőtt még elindultunk volna, ez egy fontos momentum, mondta, hogy egy kicsit fáradt, és a szíve is kicsit rendetlenkedik, ülünk le valahol, és egy konyakot megiszik. Ezt is azt hiszem ritkán lehetett látni, hogy ő italt kér és ez volt az a helyzet, amikor szóba hoztam, hogy én nagyon régóta ismerem, 1946-ban találkoztunk először

a Baloldali Blokk alakuló nagygyűlésének napján Kaposváron, ahol ő szónokként megjelent. Azonnal emlékezett, mondta, hogy igen, még az Egyed kovácsék udvarára is emlékezett, rám persze nem, de izgatta valami, és ez nekem nagyon imponált, hogy milyenek láttam akkor én a kaposvári diák. Nem voltam nagyképű? Nem voltam pökhendi? Kérdése visszaidézte bennem azt, amit akkor leírtam, hogy *csak lépre ne vigyék!*

Tornai József: – Én 46-ban láttam először, Tiszaugra mentem akkor lisztet cserélni, és ott hidat építettek a katonák, ott állt a fokosával, fehér ingben, csizmában és beszélgetett a katonákkal. Azt tudtam, hogy honvédelmi miniszter.

Cseres Tibor: – 46-ban nem lehetett, 47 legvégén, 47 derekán építési miniszter volt.

Tornai J.: – Igen, akkor azért volt ott.

Cseres T.: – Valószínűleg én is vele voltam, de én akkor még számodra nem voltam jelentős személyiség. Úgyet sem vetettél akkor valószínűleg rám.

Tornai J.: – Ha kiskatona voltál.

Cseres T.: –Nem, én a Veres Péternek a szárnysegéde voltam akkor, sajtófőnöke, miniszteri tanácsos, ő pedig kegyelmes úr volt.

Domokos Mátyás: – Én is akkoriban ismertem meg, illetve csak láttam: 1946 elején, de már jó idő volt, és mondhatom, hogy ugyanúgy láttam, ahogy Illyés írta róla még a 40-es évek elején, mint egy „csodát”, mert egy népgyűlésre vonulóban elől ment Péter bácsi, kalapban, de kiskabátban, fehér ingben, csizmában és utána a makói parasztság többezres tömege hömpölyögve. Spontán felvonulás volt ez, ki a makói főterre, ahol Veres Péter aztán beszélt a néphez. Én akkor láttam, mint kisdíák őt először, aztán később ismertem meg személyesen.

Fekete Gyula: – Én negyvenkettőben találkoztam vele először, Sárospatakon. Fiatal tanárok hívták meg, tartson egy előadást az iskolának. Az imateremben – ez volt a legnagyobb terem – a padsorokkal szemben a katedra, két oldalán karéjban néhány padsor, az egyik karéjban a lányok ültek – kevéske lány is járt a fiúgimnáziumba, a mi osztályunkban negyvenkét fiúra egy szem lány jutott –, a másik karéjban a tanárok. Más alkalommal, valahonnan a padsorokból, szívesebben nézgettem én a lányokat, de amikor Péter bácsi kiállt beszélni – nem a katedrára, a katedra elé –, a tanárokon felejtkezett a szemem. Belém égette magát a kép: a mosolyról a tanári arcokon, nem mondom, hogy gúnyos, inkább elnéző, engedékeny vagy gyanakvó mosoly volt ez: ni csak, ni, ez a négyelemis paraszt – csizmában, természetesen, nyakkendőtllenül a szokásos szerelésében – idejön a Bodrog-parti Athén szellemi fellegrárába, és elkezd *előadni*. Örökre bennem a kép, ahogy lassan lefagy a tanári arcokról a fölényes mosoly. Mert Péter bácsiban is megvolt a „kivagyóság”, s ilyenkor, amikor megérezte a kihívást, brillírozni, tündökölni kezdett, ezúttal a világirodalomról. Kifogyhatatlanul sorolta a példákat, egymást érték a hivatkozások olyan nevekre, amelyeket a tanárok jó része hírből sem ismert, műveket elemzett s azt is azzal a megkapó verespéteri logikával, melyen átsugárzik a jó-

zan paraszti gondolkodás, s egyszeriben rávilágít valami nagyon mai, nagyon szorongató gondunkra. Örökre bennem marad, ahogy a lefagyott mosolyt átmelegíti a csodálkozás a tanári arcokon. Utána szűkebb körben sokáig beszélgettünk – az Önképzőkör elnöke voltam –, megőrizte *Az Alföld parasztsága* dedikációja a találkozás dátumát: „Spatak, 1942. ápr. 23.” A dologhoz tartozik, hogy a meghívást kezdeményező tanárokat utána – felsőbb utasításra – szigorú megrovásban részesítették.

Domokos M.: – Ti mindannyian ismertétek az egyik kedves kollegámat, Pintér Jóska-t, aki a katonaságnál találkozott Veres Péterrel, mint hadügyminiszterrel, akkor, amikor Cseres Tibor volt a szárnysegédje. Pintér Jóska mesélte, hogy egy díszszemle során elkezdett a legényekhez beszélni Péter, és nem jutott eszébe pihenj, szerelvényt igazíts!-t vezényelni, úgyhogy az első félóra után azt vették észre, hogy itt is ott is kidől valaki, ájultan a sorból, de nem mert senki sem szólni a hadügyminiszternek. Végül valaki odamerészkedett és a fülébe súgta, hogy nem fogják végig kibírni vigyázz állásban.

Nagyon érdekes, hogy különböző évtizedekből ugyanazt az emléket mondjuk el, tehát azt, hogy le tudta nyűgözni Veres Péter az embereket. Nemcsak gyűléseken, mert a Szépirodalmi Könyvkiadóban, ahol a könyvei megjelentek, valahányszor bejött, már a folyosón elfogott valakit, elkezdett magyarázni és lassan kigyúlt az egész szerkesztőség a folyosóra és ott tartott szabad-előadást.

Cseres T.: – Nem tudom már felidézni, hogy miről, mindent tudni akart, mindenről akart tudni, és meg volt bántva, hogyha olyan téma került eléje, amelyet még nem ismert, annak nyomban utánajárt. Egy példával tudom ezt illusztrálni, Makóra mentünk egy alkalommal, a 60-as években, az úton szóba került az ő olvasmánya, ami felháborította, Rousseau emlékiratai. Azt mondja, borzasztó dolog, hogy ez a Rousseau milyen erkölcstelen, házassággal kezd viszonyt. Nem is egygyel, sorban. Mondom, hát ez előfordul a világtörténetben. Nem, azt mondja, ez erkölcstelenség, és a nemi erkölcsöt szigorú kordában kell tartani. Erre nincs szabály, mondom, hát itt vannak a különböző nemi aberrációk, amelyeket nem lehet megmagyarázni holmi katolikus vagy protestáns erkölccsel. Nem, azt mondja, és védte az ő álláspontját. Mondom, itt van pl. a Pszichológiai Szemlében megjelent egy tanulmánya Hermann Imrének arról, hogy a homoszexualitás hogyan áll elő, hogy a homloki ganglionokban, ahol túlfejlődött az egyik oldal, amely a matematika és a zenének a góca, és mellette van a szexualitásnak a ganglionja, elnyomja a szexualitást, és ebből aberráció keletkezik. Pl. a zenészeknél nagyon gyakori az ilyen nemi aberráció, a muzsikusoknál, énekeseknél. Hát hogy ez nem igaz. Én magyaráztam neki Hermann Imrének a tanulmánya alapján a Hermann Imre szemléletét. Beértünk Makóra, megtartottuk az estét, egy szobában aludtunk, és még tovább magyaráztam neki, amit én olvastam, ami nekem friss élményem volt. Korán reggel keltünk Szegeden, azt mondja, hol van itt legközelebbi újságkioszk? Mondom, itt a Széchenyi tér sarkán. Azt mondja, odamegyünk, megnézzük. Körülnéztünk, és ki volt téve a legutolsó Pszichológiai Szemle. De nem volt sehol az

elárusító, korán reggel indultunk. Azt mondja, megvárjuk. Megreggeliztünk, visszamentünk, még mindig vártunk egy félórát, míg megérkezett az újságárus és akkor kérte a Pszichológiai Szemlét. Azt mondja, ez az egy példány van, nem szokták elvinni sohasem, most elviszik. Megvette Péter bácsi, beültünk a kocsiba, elől a Józsi bácsi mellett ülve kinyitotta és elkezdte olvasni Hermann Imre cikkét, Kisteleken befejezte az olvasmányt, és attól kezdve ő magyarázta nekem, hogy mi történik a ganglionokban a szexualitás elnyomatása során.

Albert Zsuzsa: – Az ő munkaerkölcse az csodálatos volt, akárhol dolgozik valaki, az rongyember, ha nem végzi el tisztességesen azt a munkát. A krampácsolást, például.

Domokos M.: – Nemcsak a krampácsolást. Én többször hallottam, amikor kifejtette, hogy ők – az ők alatt itt most a munkásmozgalom vonzáskörébe tartozó embereket kell érteni – valahányszor olyan helyzetbe kerültek, amikor tulajdonképpen kényszermunkát kellett végezni, például internálótáborokban, mindig adtak arra, hogy tisztességesen elvégezzék a munkát, hogy lássák rajtuk, hogy ők nem „rongyemberek”. Emiatt később komoly ideológiai konfliktusa is támadt Révai Józseffel. Révai beszédben többször visszatért erre, elítélően mondván, hogy az ellenségnek dolgoztak. Ezt a következtetést csak egy szektáriánus szemellenzős gondolkodásmód, vagy elvakultság tudja levonni, holott Veres Péter nézete az egyik legszebb emberi vallomás. S ha tetszik: örök emberi ösztön. Erről szól például egy emlékezetes angol vagy amerikai film is, a *Híd a Kwai-folyón*. Sajnos nagyon kiveszett a világból.

Fekete Gyula: – Nemcsak azért, mert a munka örömet ad, hanem, mert a munkaerkölcs kötelez. Péter bácsi ezt sokszor el is mondta, meg is írta, hogy: megdöngölni lehet, de rongyembernek lenni nem.

Domokos M.: – Erre a beszélgetésre készülve megtaláltam azt a Kortárs számot, amelyben jóval Veres Péter halála után (korábban nem is lehetett volna) közreadták azt a belügyminisztériumi jegyzőkönyvet, amely Veres Péter 1957-es kihallgatása alkalmából készült, ahol Péter bácsi kerekperec leszögezte, hogy „a történelemben még nem volt rá példa, hogyha az írók és a kormányzat között vita keletkezett, a történelem utólag ne az íróknak adott volna igazat, még ha véletlenül egy-egy konkrét kérdésben a gyakorlati politika szemszögéből nézve nem is volt igazuk”. Még a nagy történelmi változás előtt, tehát a 40-es évek legelején, vagy a 30-as évek végén egy interjúban Nagy Lajosnak azt mondta, hogy „nekem nem írónak, hanem forradalmárnak kellett volna lennem. Vágyaim főleg a szépirodalom felé húznak. De az érdeklődésem annyira általános, hogy sokszor izgatnak a társadalmi kérdések is, látom a társadalmi zűrzavart, s a tehetetlenséget nem bírom tétlenül nézni. Nekivágok hát, hogy hátha nekem sikerül, világosságot vetni a sötétségbe, vagy másképp: kihámozni a rejtett lényegét. Akik úgy érzik, hogy a társadalomtudomány terén csak ők az illetékesek, az ilyen munkáimat nem látják szívesen. Vissza akarnak szorítani az őstehetség szerepére, már hogy csak hadd maradjak meg kurióznak”.

Fekete Gy.: – Mindig túllép az írósgon, messze túllép a szépirodalmon. Voltaképpen politikus is, szociográfus is, filozófus is, az élet minden szögletét igyekszik földeríteni. Olyan belső izgalom munkál benne, a valóság megismerésének és fölmutatásának olyan izgalma, hogy ezt nem lehet csak szépíróssággal szolgálni, kielégíteni.

Cseres T.: – Valahányszor felüti az ember az ő olvasónaplóit – itt meg kell jegyezni azt is, hogy alig volt író kortársaim között, aki annyit olvasott volna, mint Veres Péter –, ezek az olvasónaplók is tele vannak ilyenfajta megjegyzésekkel, amikre Fekete Gyula utal, hogy ez csak irodalom, a többi csak irodalom. Ami csak irodalom, nem érdekelte.

Fekete Gy.: – Én félttem találkozni vele. Nem tudom, ti voltatok-e így, de én tartottam a találkozástól, mert ha valahol megjelent egy írásom, ő biztosan olvasta. Én meg nem viszonzozhattam ezt neki, nem tarthattam számon az egész sajtót. Ha nem talált meg telefonon, levelet írt, valami fontosabb írásom – különösen a népesedés ürügyében – ha megjelent, mert minden széles körű érdeklődése mellett a *tenyészet* törvénye kiváltképp izgatta, a létezés, az élet. Ez volt a csúcса az ő értékrendjének: az élet.

Cseres T.: – Hogy kapcsolódjam ahhoz, hogy féltél vele találkozni, nekem nem volt módom félni, mert több mint fél éven keresztül naponta együtt autózunk, az országot jártuk, én mint a sajtófőnöke azt is tapasztaltam, hogy a gyomismerete is milyen volt. Egyszer a Hortobágyon haladtunk keresztül, és azt mondja: Józsi bácsi, álljon le, nekem félre dolgomra kell menni. Kiszálltunk a kocsiból, én jobbra, ő balra, majd azt mondja: „Tibor, gyere át a másik oldalra.” Átmentem. „– Itt egy nedves kört rajzoltam a fűre. HENCEGNI szoktál azzal, hogy milyen növénytani tudásod van, nevezd meg a növényeket itt a körben.” Kezdtem latinul és magyarul mondani a növényeket, nyolcig, tízig eljutottam, aztán megtorpantam, nem ismertem a többit. És akkor elkezdte mondani, hogy mi van még ott, és legalább húszféle növényt, gyomot megnevezett, mindnek szép virága volt, és dicsérte őket. Józsi bácsi, aki figyelte az országút másik oldaláról a mi beszélgetésünket, azt hitte, két őrüttel van dolga a kocsiban. 25–30-ig elmondta, mi van még ott a füvek között, virágok között, amit én nem is ismertem. Persze neki volt előnye bizonyos, mert hortobágyi ember lévén ismerte a hortobágyi plántákat és gyorsan fölém kerekedett. Diadalmasan ültünk kocsiba, és Józsi bácsi teljesen megdermedten vitt tovább bennünket Debrecen felé.

Tornai J.: – Számomra, és azt hiszem, egész sor 20. századi magyar értelmiségi számára Veres Péterben az a rendkívül fontos, és valóban jelképes, hogy az ilyen bennszülött emberből hogyan lesz értelmiségi. Mert az, amivé ő lett, azt intellektuelnek hívják Európában, ez a szó legtermészetesebb fogalmát jelöli meg, ilyenek vannak a franciáknál, ilyenek vannak az amerikaiaknál, az oroszoknál. Tolsztojt is az egész társadalom, az egész etika, az egész történelem, minden érdekelte. Erre azt hiszem, nincsen jobb fogalmunk. Én azt találtam benne csodálatosnak, mitizálhatónak is, hogy a legtöbb intellektuel, kénytelen kellen (ez a 20. század botránya)

végül is attól a néptől, ahonnan való, valamilyen módon eltávolodik, az önmeghatározásai azért olyan bizonytalanok. Veres Péterben az egyedülálló, hogy ő ott lett erdő, ahol kihajtott.

Domokos M.: – Hihetetlen élettudás volt benne, és ugyanakkor hihetetlen ismeretszomjúság, az egyiket a másikkal mérte és ellenőrizte. Ha nagyon vulgárisan akarom kifejezni magamat, akkor azt kell mondanom, hogy nem esett semmitől se hasra, hanem megmérte az élettapasztalatai mérlegén. Ugyanakkor be tudta építeni azt is, amit elfogadott, a világába. Hogy őneki mindenről volt véleménye, ezt sokan úgy értelmezheték, hogy ő egy kis közösségnek, a falunak a bölcse, aki mindenki helyett gondolkodik, és mindenki helyett véleményt formál a világ dolgairól, de itt sokkal többről volt szó benne. Azért merem ezt mondani, mert nemcsak hogy minden sorát olvastam, kisdíák koromtól kezdve, mert a könyveit előbb vettem a kezembe, minthogy őt magát láthattam volna ott Makón vonulni a parasztok élén az utcán, t. i. Püski Sándor, a kiadója elhozta az iskolába a könyveit, és majdnem egy időben olvastam, mint ahogy azok akkor megjelentek, hanem aztán később a könyveinek a szerkesztője is lettem, akkor is tapasztaltam, hogy folyton működik, dolgozik az agya, mint egy jó malom, és folyton őröl. Állandóan gondolkodik, töpreng azon is, amit látott, meg azon is, amit olvasott. Hihetetlen intellektuális frissesség volt benne, szellemi befogadóképessége szinte határtalan volt, ugyanakkor rendkívül szívós gyökerekkel kapaszkodott bele mindvégig az életbe, és semmit nem felejtett el abból, amire a sorsa, a paraszti sors, hogy úgy mondjam, kisgyerek korától fogva megtanította. Egyébként nem is tartotta magát falusi parasztnak, ő ezt differenciálatlan kijelentésnek tartotta, hanem földmunkásnak. Mindig ezt a kifejezést használta, hogy földmunkás vagyok.

Tornai J.: – Emlékszem, amikor elolvasta Dürrenmattnak *Az öreg hölgy látogatása* című darabját, azt mondta nekem: „Ez remekmű, de nekem ne merje senki azt állítani, hogy egy ilyen nő visszamegy a falujába bosszút állni, ilyen nincs. Tehát remek írás, de az alapötlet rossz, barátom, Dürrenmatt nem ismeri az életet.” A képzeletnek bizonyos mozgását vagy a dramaturgiai absztrakciókat nehezebben tudja az olyan elme elfogadni, amilyen ő volt.

Fekete Gy.: – Viszont annál inkább az „életanyagot”. Úgyszólván minden írását az „életanyag” uralja, a valóság anyaga ez, realista képletekben. Egyébként sokan nagyra értékelték ezt, ugyanakkor, mint „szociografikus” írot, sokan el is marasztalták emiatt. Holott – nem is tudom hirtelen, ki írta róla, azt hiszem, Illyés Gyula, milyen nagy dolog az, hogy mint egy néprajzi múzeum, amiben még sohasem voltam, olyan néprajzi múzeum Veres Péter minden írása.

Tornai J.: – Nagyon ökonomikus magyar nyelven, gyönyörű, megemelt magyar nyelven ír, ami egészen páratlan a magyar irodalomban.

Szavakban olyan gazdag nyelv az övé, mint a gyomismerete, amiről Cseres Tibor beszélt, csak ez észrevétlen szinte, mert nincsen benne semmilyen keresettség és kimódoltság. Igaz az, amit Németh László mondott, hogy egy hortobágyi szépségeszménnyel mérte meg a világot, de ez a hortobágyi szépségeszmény ugyanakkor rendkívül gazdag spektrumát is jelenti a valóságnak.

Cseres T.: – A hortobágyi szépségeszményhez kapcsoljuk talán a hortobágyi erkölcsi eszményt is, amit Veres Péter élete végéig magában hordott, az ő sors- és kortársai, akik belekerültek a parasztságból a politikába, majdnem mind destruálódottak, mégpedig női vonalon voltak destruálhatók. Veres Péternél ilyesmiről szó sem lehetett. Ő megőrizte magában azt az erkölcsi magatartást, amelyet Balmazújvárosról hozott, és még azon túl is tett, mert erkölcsileg szilárdabb volt, mint bárki a kortársai közül. Én 37-ben tapasztaltam ezt a puritánságot nála, amely akkor puritánságnak tetszett, de később kiderült, hogy erkölcsi magas szemléletszívnál. Botyánszki Margittal egy Békés megyei szocdem párti nővel kerékpáron járták a megyét, agitáció képpen, és valahol Kőrösladányban esteledtek meg. Egy szocdem elvtárs lakásában kaptak szállást a tisztaszobában, a szoba két oldalán a két ágy volt megvetve számukra, és hosszú vitába bonyolódottak. Amikor a Botyánszkiné, aki özvegyasszony volt, (nagyon szép asszony volt különben) kiment, hogy tisztálkodjék lefekvés előtt, addig Péter gyorsan levetkőzött és bebújt a dunyha alá, és úgy várta a vitakozó társát vissza. Botyánszkiné visszajött és folytatta a vitát, amely szigorúan pártos vita lehetett, és a Péter ágya szélére ülve folytatta a beszélgetést. Erre Péter a falhoz húzódott és azt mondta: „Elvtársnő, én nő ember vagyok, az én ágyam szélére ne üljön, ha velem akar beszélni, hanem üljön a saját ágya szélére.” Ez volt a vitának a vége, ezt Botyánszkiné mesélte nekem, mint kuriózumot, mert őneki nem volt nemi szándéka Péterrel kapcsolatban, de a véletlen úgy hozta, hogy ez a kísértés jellegű ágy szélére ülés megtörtént.

Fekete Gy.: – Nem ismertem nála tisztább embert – most nem erre, nem a női kísértésekre gondolok. A földosztásnál ő volt az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke. Elgondolhatjátok, mi minden kavarog egy ilyen minden falut, várost, az egész tanyavilágot megforgató földosztásnál, de én nem hallottam senkitől – pedig megyei földosztó biztos voltam –, hogy egyetlen rossz szót mondott volna Veres Péterre. Sőt, lehetetlen helyzetekben ő volt az egyedüli tekintély. Például amikor a Coburg birtok felosztásán összekülönböztek a kövesdiak meg a tardiak. „Mi jártunk oda dolgozni, minket is illet!” – így a kövesdiak. „Ez a mi földünk, minket illet!” – így a tardiak, s őrizték a határt kapával-kaszával, két falu közt még éjszaka is. Jöttek be mindkét oldalról hozzám s megállapodtunk: Veres Péterre bízzák, szolgáltasson igazságot. El is mentek Veres Péterhez – és megbékéltek utána.

Cseres T.: – Az ő emberi fejlődésének apró mozzanatához tudok mondani egy adatot. Ő azt vallotta, hogy magyar ember csak bort iszik, ezt ebédeinknél mindig tapasztaltam, nem volt hajlandó sört inni. Egy forró nyári délben, Csányitelken tanyáztunk le a vendéglőben, halászlét rendeltünk és egyebeket és nagyon meleg volt, én egy pohár sört rendeltem. Gyöngyözött az oldala, látszott a finom hideg volta a sörnek, azt mondja Péter, én azért megkóstolom egyszer ezt a sört, milyen rossz ital ez. Ő is kért egy pohárral, felhajtotta, azt mondja, egész jó, és még egy korsóval rendelt, és attól fogva hideget áhító nyári ebédeknel ő is sört ivott.

Fodor A.: – Nagyon mértékletes volt az ivásban.

Fekete Gy.: – Nem itta le magát soha.

Cseres T.: – Nem hiszem, hogy volt valaha is részeg.

Fodor A.: – Ebéd után egy pohár sör az nem részegekedés.

Domokos M.: – Bort se igen ivott, ő tejet ivott. Emlékszel rá Tibor, te ott voltál, amikor Lillafüreden megrendezték Darvas kezdeményezésére a fiatal írók konferenciáját. Nos, akkor a diósgyőri várból behozott bennünket Dobozy az Írószövetség autóján az Avas szállóba, estefelé, ahol laktunk, és leültünk vacsorázni. Az asztalfőn Péter bácsi ült. Kisvártatva jött a pincér, kérdezte, hogy mit parancsolnak, s Péter bácsi azt mondta, hogy hozzon egy liter tejet. A pincér majdnem elájult.

Fekete Gy.: – Még a harmincas évek közepén is, amikor Féja meglátogatta Balmazújvároson, megkérte Féját, hogy elmenet nézzen be a csendőrsre és igazolja magát, mert ha idegen látogató keresi fel, este beviszik a csendőrök és megfozzák. Ez így volt még a harmincas évek közepén is.

Domokos M.: – Jónéhányszor megpofozták, amikor Pestről visszaérkezett Balmazújvárosba: az állomáson megvárták, megverték, erről Gulyás Pál verset is írt, így kezdődik:

„Veres Péter betoppant, / csizmája nagyot koppant. / Messziről jött délelőtt, / hozta a friss levegőt. / Hozta kintről a fagyot, / hozta a csendőrszagot.” 1919-es direktórium tagtsága miatt is megvolt neki a csendőrségi nyomozókönyvben és a rendőrség fekete könyvében a priusza. Ezt kiadták, és milyen jellemző, hogy ott a priuszában egy írói névsor is olvasható, azokról a baloldali írókról, gyanús elemekről, akikkel állandó kapcsolatot tart fenn és ebben a névsorban oly szépen keverednek egymással a népi írók és az urbánus írók. Ezzel kapcsolatban szeretnek mostanság ellentéteket szítani, holott ez egy tábor volt, akkor, a harmincas években.

Fekete Gy.: – Ne kerüljük ki ezt a kényesnek tartott kérdést, a népi-urbánus műháborút, s éppen Veres Péterről szólván. Emlékezhetek rá, mennyi dühvel, mennyi elvakult indulattal támadta őt a Szabad Száj és köre, de még egy mai ifjú nagyreményű politikusunk is azt nyilatkozta róla s vele együtt a népi írók javáról: lepaktáltak Gömbössel, lepaktáltak Rákosival, mindenkivel lepaktáltak...

Domokos M.: – Gömbössel soha nem találkozott.

Fekete Gy.: – Persze hogy nem, de hazudni azt is lehet. A népi-urbánus háborúskodást is kezdettől fogva politikai manipulációk szították, meggyőző példát mondok erre: Veres Péter volt az egyetlen olyan író, akit titkos szavazással *ellen-szavazat nélkül* választottunk be az írószövetség elnökségébe. Erre nincs példa sem azelőtt, sem azóta. Mocsár Gábor írja arról a szavazásról: ész nélkül húzgáljuk ki a neveket a listán, de az ő nevénel megáll minden ceruza. Ez az eset önmagában is jellemzi, milyen hamis képlet a kibékíthetetlen népi-urbánus ellentét. Bizonygathatnánk, van rá példa számolatlanul, hogy Péter bácsi megbecsülte az urbánus értékeket, de inkább fordítva hiteles ez. Hogyan vélekedtek róla főrangú „urbánusok”, például Bálint György: „Más ősök árnyékából, egy közös szellemi haza túlsó szögletéből küldöm feléje testvéri gondolataimat.” Vagy Déry Tibor: „Szerettem,

tiszteltem, jelenlétét mindig úgy őriztem emlékezetemben, mint nemzeti vagyónunknak egyik, nagy tételét.” Illés Endrét már említettem: „Olyan megajándékozottan és boldogan járom be Veres Péter egy-egy új könyvét, mint a legcsodálatosabb néprajzi múzeumot, amilyent még soha és sehol nem rendeztek be.” Vagy utódai közül például Somlyó György: „Veres Pétert mai irodalmunk egyik 'leg-európaibb' jelenségének érzem... Azokhoz a kevesekhez tartozik ma nálunk, akiket a szó teljes értelmében vett európai 'írástudónak' tekinthetünk... azt is mondhatnám, igazi 'literary gentleman' – a szónak a jó értelmében értve.”

Domokos M.: – Fekete Gyula idézőjelek között említette, hogy ellenfelei szerint a politikában lepaktált Rákosival. Hát épp az ellenkezőjéről vannak dokumentumerejű bizonyítékok: arról, hogy Rákosi nem szívelte Veres Pétert. Részint azért is talán, aminek véletlenül gyerekefjével szinte, még én is tanúja voltam. Makón a főtéren, amikor a négy párt vezérszónokai beszéltek a néphez, Rákosinak ilyenkor, mint írták utóbb és mondogatták is, minden igyekezete arra irányult, hogy ő legyen az utolsó szónok, mert akkor tud reagálni mindenkinek a beszédjére. Veres Péter pedig ezt hagyta, mert ismerte az életet, ismerte a parasztember természetét, tudta azt, hogy az Alföldön a déli harangszót „levesharangnak” is hívják, és jól tudta, hogy utána ott a téren nem marad senki. Ezért ő kibeszélte magát egészen addig, amíg megkondult a levesharang, jó étvágyat kívánt mindenkinek, s befejezte. Nyomban szétszéledt a nép, hazamentek ebédelni, hiszen a lényegét meghallgatták, s a városháza erkélye alatt, amikor Rákosi kijött, hogy ő is megadja mindenkinek a magáét, már csak a kommunista párt ún. R-gárdistái ácsorogtak a kiürült téren. Nem szerette az apparátus sem, nem bíztak benne, azt hajtogatták, hogy „nacionalista ravasz paraszt”. Ennek apró, de nagyon jellemző bizonyítéka, ami a szerkesztői gyakorlatomban fordult elő, hogy 1957-ben, amikor a *Balogh család története* harmadik, befejező kötete, a *János és Julcsa* megjelent, valaki, ahogy ezt utólag megtudtuk, igen befolyásos személy, magánál Kádárnál jelentette fel Veres Pétert, hogy az ellenforradalom hatására, úgymond kibújt a ravasz parasztból a nacionalista, és elszorította a nyugatra menekülőket. Nagy vizsgálat indult meg, kezdetben mi nem is értettük, hogy miről van szó, hiszen egyrészt a regényt ő 1956 előtt írta, tehát a forradalmi események előtt hónapokkal került a nyomdába, másrészt, aki olvasta a regényt, az tudta, hogy története nem 1956-ban, hanem 1944-ben ér véget: Balogh Jani, aki megszökök a katonaságtól, a kukoricában bujkálva megy hazafelé és látja, hogy az országúton ömlik nyugat felé a megbolondított, szegény tenger nép. Óriási vizsgálatok folytak, a pártközpont foglalkozott az ügyel, a minisztérium, a kiadói főigazgatóság, de senki nem olvasta el a könyvet. S ha szabad, elmondok még egy történetet, amit talán Cseres Tibor akkor hallott ott Diósgyőrben, de én még 1948-ban hallottam először. Nem közvetlenül Veres Pétertől: egy író mondta el nekem, mi történt Veres Péterrel, amikor egy kormánydelegáció tagjaként elvitték Moszkvába és találkozott személyesen Sztálinnal. Ezen a vacsorán, ott az Avas szállóban, ahol Péter bácsi tejet vacsorázott, megkérdeztem tőle,

nem mondaná-e el, hogy volt ez a találkozó? És akkor elmondta. Ott is volt egy nagy bankett, fogadás, Veres Péter nem ivott vodkát, ezt nem kell hozzátennem, hanem józanul figyelte az eseményeket. A bankett vagy vacsora végén Sztálin mindekihez odalépett tolmács kíséretében, és...

Cseres T.: – Geiger Béla volt a tolmács.

Domokos M.: – ...és mondott, és kérdezett valamit. Amikor Veres Péterhez lépett, azt kérdezte tőle: – Hallom, először jár Oroszországban, milyennek látja Oroszországot? Erre Péter bácsi ránézett, és azt mondta: – Nem látom, mert hó alatt van. Erre Sztálin fölkapta a fejét, mire Veres Péter így folytatta: – De ahol a cirbolyafenyő így nyurgul – valami ilyesmit mondhatott –, ott én tudom, hogy *lent* jó a föld. Erre nagyon megnézte Sztálin, és nem lépett tovább, ahogy a protokoll előírta volna, hanem méltányolva, vagy megérezve az aesopusi beszédben rejlő bátorságot, elkezdett vele beszélgetni, és azt kérdezte tőle, hogy maga író, biztosan tudja, mit tartanak Magyarországon a tudósok a nyelvrokonságról? Persze Péter bácsi a Zsirai könyve alapján, mert azt olvasta a finnugor nyelvrokonságról, elmondta, amit gondolt, és Sztálin, akiről persze akkor nem tudta még senki, hogy ilyen amatőr nyelvész ambíciók is élnek benne, helybenhagyólag rábólintott, és tovább lépett – ezzel befejeződött ez a diskurzus.

Tornai J.: – Egyszer azt magyarázta nekem, az oroszok már abban sem értenek meg minket, hogy a gyűléseken a kommunisták, a hazai, vagy az orosz kommunisták önmagukat dicsérik. Te is tudod, valóban mindnyájan tudjuk, magyar természet számára ez elviselhetetlen.

Cseres T.: – Két anekdota jellegű eseményt tudnék elmondani. Amikor honvédelmi miniszter volt és szemlét tartott Debrecenben, az ottani helyőrségben, óriási várakozás előzte meg az ő érkezését és pucolkodtak és mindenféle katonai előkészületek történtek. Tisztelegtek neki, és ő kezét fogott – ami teljesen szabálytalan volt – a vezénylő tiszttel, majd a laktanyába menet, a laktanya kapualjában megállt, azt mondja: itt pontosan olyan rohadt krumpliszag van, mint az én katonakoromban, engem is mindig elvittek krumplit pucolni, és mindig azt a csírázó krumplit pucoltuk, amit most, úgy látom megint, még itt van a pincéjében a laktanyának. A másik ilyen emlékem a miniszteri sajtófőnök koromból származik, mikor naponta elmentünk Józsi bácsival Békásmegyerre, Veres Pétert felvenni a kocsihoz. Többnyire úgy volt, hogy megálltunk a kapu előtt és vártunk, amíg Péter elkészül, a ház előtt egy silbakban ott állt egy kormányőr, aki Pétert vigyázta. Ilyenkor Julis néni kijött, és beszélgetett velem, és azt mondja: Tibor, megint mennek? Megint megyünk – mondom. – Hát hová mennek? Elmondtam, hogy hová megyünk. – Nézze, itt dologtalanul vannak emberek – és kacsintott a kormányőr felé –, én meg magamra maradok a tehénnel, nincs aki kiganajozzon, a tehén alól. Erre jött Péter, azt mondja: ne panaszkodj Julis, ország dolgában megyünk.

Domokos M.: – Ebben a Nagy Lajos interjúban miből felolvastam néhány mondatot, Nagy Lajos mintha a jövőbe látott volna. Föltette ugyanis ezt a kérdést,

hogy ha valami nagy véletlen révén sok pénzhez jutnál (ezzel fejezte be az interjút), akkor változtatnál-e az életmódodon? Erre Péter bácsi azt válaszolta, hogy nem. Megmaradnék parasztnak, ugyanúgy élnék.

Fekete Gy.: – Tudjuk mindnyájan, milyenek voltak azok az októberi napok, arra is emlékszem, hogyan vett ő ezekben részt, mint az Írószövetség akkori elnöke, hiszen ott kuktazkodtam az Írószövetségben. De a naplójában ezeken a napokon is olvasmányairól ír, szinte nyomokban sem említi az eseményeket. Számomra teljességgel nyilvánvaló, hogy tartott attól: ez a napló még avatatlan kezekbe kerülhet. Viszont a forradalom után kétségtelen fordulat következett be a viselkedésében: ha szólhatott, írhatott valahol, kimondta a lehetséges legtöbbet.

Domokos M.: – Ő igazán hites parasztírónak elsősorban önmagát tartotta, tehát fenntartásai voltak Móriczcal szemben is, meg is írta, hogy igazán hiteles Móricz parasztábrázolása *A boldog emberben*, de ott sem mindenütt. Emiatt vitatta Tömörkényt például.

Cseres T.: – Élete vége felé azért elfogadta Tömörkényt, már akceptálta, Szabó Pált nem tartotta hitelesnek. De nagy realista költőnek írta meg gyönyörű tanulmányában Sinkát.

Domokos M.: – Bár arról is feljegyzések vannak, hogy amikor megismerte Sinkát, talán éppen akkor, amiről Cseres Tibor beszélt, hogy elment Csabára biciklivel, beállított Sinkához is, és a kapuban mondta meg neki, hogy nem tetszenek a versei, és azt is, hogy miért nem. Érdekes, hogy ebből a nemzedékből, Veres Péter nemzedékéből két író jött a parasztságból; Veres Péter és Szabó Pál, de volt valami, amit itt próbálunk megfogalmazni, amit félig-meddig tréfásan mondva, de komolyan gondolva, Szabó Pál, ha bejött a kiadóba, mindig úgy fejezett ki, hogy „Péter a fej, én vagyok az írás”. Veres Péter „sültrealistának” tartotta és mondta magát, és hogy ő ezen mit értett, azt mindannyian pontosan tudjuk. De ugyancsak „sültrealistának” tartotta magát Weöres Sándor is, és hirdette is ezt magáról.

Fodor A.: – De azért Veres Péter azt nem mondta, amit Weöres mondott, hogy neki az angyalok súgnak, mert ő ezt egész halálos komolyan állította akárhányszor beszélgetésben.

Domokos M.: – Sültrealista angyalok súgtak neki.

Fekete Gy.: – Egy valami belém ragadt, Németh László, azt hiszem, még negyvenöt előtt írta valahol: egyetlen vezért tudnék elfogadni, Veres Pétert...

Domokos M.: – Felolvasom neked Gyula, ezt az 1930-as évek legvégén írta, vagy 40 lelegején: „az ő erős, bizakodó alakja körül kell új Magyarország három osztályának, értelmiségnek, parasztságnak, munkásságnak összeforrnia, mert nem tudok senki mást, aki mind e három osztálynak a szeretetét ennyire kívívta volna.”

(Összegejtötte: ALBERT ZSUZSA)